

tam, amikor egy mondaton belül megjelent a mesei típus betű- és számjele (AaTh 1950), mellé viszont a mondatípus kifejezés társult. Annál nagyobb volt az öröömöm, amikor az Ibikosz darvai mesetípus alapos vizsgálatánál találtam egy lábjegyzetet, majd a 179. oldalon egy bekezdést, amely a szövegek mondaszövegeként való alakulására utaltak.

A kimondottan tudományos jellegű frásokat tartalmazó tanulmánykötet nehéz olvasmány, de ha a türelmes olvasó átverekedi magát az adatok és a szakirodalmi áttekintések néha túlzottan részletező felsorolásán, a végén belátja, hogy fáradtsága nem volt hiábavaló. Ugyanis rengeteg hasznos adatot tartalmaz a néprajzkutatók számára, de a régi magyar irodalommal, a félnépi irodalommal foglalkozó kutató, a művelődéstörténész – egyes motívumok, népköltési témák ikonológiai vizsgálatakor pedig – a művészettörténész számára is. A hasznos adatok elraktározása mellett pedig betekintést nyerhetünk egy kutató munkamódszerébe, azaz megleshetjük, hogy a folklorista hogyan is dolgozik.

RAFFAI Judit

EGY LUDASI MESEMONDÓ ÉS MESÉI

Rézmonyos. Ludasi népmesék. Közzétette: Raffai Judit. Palics-Ludas Közvállalat, Szabadka, 2000; Raffai Judit: *A mesélő ember.* Osiris Kiadó, Budapest, 2001

Sok néprajzos foglalkozott saját szülőfaluja, szülőföldje népi kultúrájának kutatásával, tárgyi és szellemi sajátosságainak gyűjtésével. Anélkül, hogy felsorolnánk azokat, akik kutatói munkájuk egy részét erre szentelték, megállapíthatjuk, hogy a szűkebb értelemben vett haza kutatása napjainkban sem hagyott alább. Egyik markáns példája ennek Raffai Judit egy éven belül megjelent két könyve, melyekben a ludasi népmesékkal és mesemondókkal foglalkozik.

A szabadkai etnográfus több mint egy évtizede kutatja az egykori megyeszékhely melletti települések – Palics, Ludas, Hajdújárás, Bácsszőlős –, vagyis szűkebb pátriája történetét, múltbeli és mai kultúráját. Több ízben jelentek meg ilyen tárgyú publikációi: hosszabb tanulmányt írt a ludasi népviseletről, egy mesemondó nonverbális kifejezés-rendszeréről, újabban pedig a falu népmeséit adta ki, illetve egy „mesélő ember” egyéniségét és teljes meserepertoárját mutatta be a kutatásban eddig nem alkalmazott módszerekkel.

A Szabadkától 12 km-re keletre található, 1427 lakost számláló Ludas (Šupljak) a török utáni időkben, a 18. század első felétől kezdett benépesülni. Az ide érkezők Szeged környékéről vándoroltak a teljesen elnéptelenedett pusztára; a szegedi nagytáj kulturális hatása a ludasi népi kultúrában napjainkra is megőrződött.

A *Rézmonyos* és *A mesélő ember* című munkáiban Raffai Judit részben a ludasi, részben az általános magyar népmesekutatás legfrissebb eredményeit tárja az olvasók elé. Meg kell említeni, hogy amikor a ludasi népmesekutatásról beszélünk, több évtizedes folyamatot értünk alatta. Ugyanis Ludason a népmese gyűjtés már az 1960-as években megkezdődött; a mesék egy részét Penavin Olga közölte a *Jugoszláviai magyar népmesék* című gyűjteményében, a többi, pontosabban többségüket pedig a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában helyezték el. Az 1990-es évektől Beszédes Valéria és Raffai Judit folytatták a gyűjtőmunkát. A *Rézmonyos* című kötetben mindkettőjük gyűjtésének

eredménye olvasható, de meg kell említeni egy ludasi drámapedagógus, amatőr gyűjtő, Vörös Imelda nevét is, aki ugyancsak részt vett a munkában.

A Rézmonyos huszonöt mesét tartalmaz – egyet két változatban – négy mesemondótól. Közülük azonban csak egyet névez a közreadó igazi mesemondó egyéniségnek, azaz mesélő embernek, így természetesen, hogy a könyv félten szálalékát az ő meséi teszik ki. A kötetet záró tanulmányból megtudhatjuk, hogy a meserepertoár különbözősége mellett ennek a mesélő embernek, Szűcs Lászlónak nemcsak a mesetudása, hanem értelemszerűen az előadó-, vagy mesélőképessége is nagyban eltért a többi mesélőtől: „Több alkalommal bebizonyosodott, hogy a hagyományozott szöveghez való hű ragaszkodása mellett alkotó tehetségével is kitűnik a többiek közül: a mese életszerű előadásában alkotott nagyot. A családi örökségként kapott meseanyagot úgy adta elő, hogy gesztusaival, arcmimikájával, hanghordozásával életre keltette a mesék szereplőit.” (Egyébként az egész kötet Szűcs László emléke előtt tiszteleg.)

A Rézmonyos meséi a ludasi meseanyag műfaji gazdagságáról tanúskodnak. Legnagyobb a tündérmesék aránya, s bár a zárótanulmányban szó esik az erotikus mesék szintén nagy számáról, nem találunk ilyet a könyvben. (Legalább mutatóba jó lett volna egy-kettő, ha már minden más műfaj reprezentánsa szerepel a gyűjteményben.)

A kötet szövegközlésében semmiféle stilizáltság nincs, Raffai Judit a mesélők által elmondott szöveget változtatás nélkül közölte.

A mesék illusztrálásához a 20. század elejéről származó mese- és tankönyvek, valamint anekdotagyűjtemények képeit használta fel a közreadó. Ez némiképp felemásra sikerült: a kötet egységes nyelvi világát nem mindig egészítik ki harmonikusan az eltérő stílusú és színvonalú rajzok.

Lehetne még szólni a könyv néhány jellemzőjéről, de jobb, ha ezeket *A mesélő ember* ismertetésével együtt tárgyaljuk. Egyrészt azért, mert amit Raffai Judit *A Rézmonyosban* elkezdett, azt e helyütt folytatta, másrészt azért, mert a két könyv jól kiegészíti egymást.

A megjelenésében is igényes, kemény borítót kapott *A mesélő ember* Szűcs László meserepertoárját és a mesemondó egyéniségét dolgozza fel. Aki ennek a könyvnek az ismertetésére vállalkozik, gondban lehet: mivel is kezdje a gazdag, izgalmas, vitára ösztönző kötet bemutatását. Mégis talán azzal, ami a hazai népmese kutatásban újnak számít: a mesemondó gesztusainak, a meseelőadás nonverbális jeleinek részletes ábrázolásával. Az Utószóban – sajnos ezt a semmitmondó címet kapta a könyvben a mesék után olvasható terjedelmes tanulmány, ami a szerzőnek az ELTE Folklore (és nem Folklore, ahogy a 73. oldalon szerepel) Tanszékére írt szakdolgozata – azt a helyes észrevételt hangsúlyozza Raffai Judit, hogy az egyéniségkutató mesevizsgálat nem foglalkozott eléggé a mesemondók alkotói stílusával, mert a szövegközpontú kutatással „többnyire annyit állapítottak meg a mese előadásának mikéntjéről, amennyi a mese leírt szövegéből is kikövetkeztethető volt. (...) Annak ellenére, hogy a meseelőadás látványélményének fontosságát hangsúlyozták, érdemleges munka nem született ennek vizsgálatáról”.

A szerző ezt a hiányt pótolja, amikor fényképekkel, illetve a saját maga által kialakított jelrendszer segítségével megpróbál valamit a mese látványélményéből visszaadni. Raffai Judit tisztában van azzal, hogy ez a leíró módszer sem rekonstruálhatja teljesen a mese előadását, kísérlete mégis előrelépést jelent két dologban: komplexebben összefoglalja a meseelőadás néhány jellemzőjét, valamint pontosabb képet alkot a mesélő ember

egyéniségéről. Ez az, ami az egyéniségkutató iskola eddigi módszereihez és munkáihoz képest új.

A nem verbális kifejezés jelölését (arckifejezés, fejmozgás, kézmozdulat, a felsőtest mozgása, egyebek) két mese példáján mutatja be a szerző, egy harmadikat pedig fényképekkel „ír le”. Utóbbinál az arcjáték változása a leglátványosabb és a legérdekesebb. A jelekkel bemutatott meseelőadás követése nehezebbé esik az olvasónak, és csak igen lassan tudja belőle összeszedgetni, mit is jelent a mese látványélménye. A legideálisabb és talán a legszerencsésebb az lett volna, ha ugyanannak a mesének egyszerre olvashatjuk és láthatjuk a jelekkel leírt és fényképekkel illusztrált „megjelenítését”. Raffai Judit kísérlete ettől függetlenül mindenképpen figyelemre méltó, és bátran mondhatjuk: elérte célját. Módszere segítségével könyvből sokkal többet megtudunk a homo narrans-típusú ember előadói képességeiről.

A tanulmányt olvasva számos gondolat megfogalmazódik az emberben. Szűcs László egyéniségére jobban rávilágítanak a hiedelmekhez fűződő viszonyáról, folklórszövegutadásáról, a külvilág hatásáról vagy éppen hatásmentességéről (televíziózás, rádióhallgatás) szóló részek. Kiderül, hogy nemcsak mesélő ember volt, hanem ugyanolyan kiválóan tudott hiedelemtörténeteket, mondákat is mesélni. Jó lett volna ezekből is közölni.

Külön kellene vizsgálni azt a folyamatot, amit Raffai Judit már *A Rézmonyos* utószavában megemlít. Ludason – nagy részben Szűcs László meséi gyűjtésének hatására – újra értékke vált a népmese, s a mesemondás újabb formái terjedtek el. Ezt felerősíti a falu pezsgő művelődési élete és a Vajdaságban évenként megrendezett mesemondó versenyek hatása. Izgalmas kérdéssel találjuk szembe magunkat, ha ezt a jelenséget tapasztaljuk: miként és milyen – külső és belső – effektusok eredményeképpen értékelődik fel egy folklórtermék, mi eredményezi egy folklórjelenség feleledését, az egész milyen viszonyban áll a folklórizmussal. Csak sajnálni lehet, hogy ennek kiderítésére nem szánt többet a szerző egy bekezdésnél. Viszont megnyugtató érzés arra gondolni, hogy további kutatásai erre is kiterjednek, és remélhetőleg nemsokára ezeket is megismerhetjük. Egy megjegyzés azért még ide kívánczok. Egészen biztos, hogy Raffai Judit kutatásai nem hagyták érintetlenül a ludasi népi kultúrát. A más presztízsértéket képviselő etnográfus megjelenése ráirányította a ludasi figyelmét saját értékeikre, mintegy felfedezték ezzel hagyományait. A kutatónak ez is érdemei közé tartozik.

A mesélő ember huszonhat meséje között a ludasi mesehagyomány valamennyi műfaja megtalálható. Tipológiai meghatározásuknál problematikus az erotikus népmesék besorolása. Ismeretlen típusú erotikus mese – ezt olvashatjuk majd’ mindegyiknél. Nem nyújtanak segítséget az irodalomjegyzékben feltüntetett Burány Béla-kötetek sem, mindössze egy mese akad, amelyik Raffai Juditnál és Burány egyik 1988-as könyvében is szerepel (Burány Bélának egyébként hasonló tárgyú, újabb kiadású kötete is van).

A *Rézmonyosban* és *A mesélő emberben* szómagyarázat könnyíti meg a tájszavak értelmezését. De nem mindig. Egyrészt jó néhány szó magyarázata hiányzik belőle, másrészt a magyarázat időnként nem kielégítő. „Hát ott vót kint egy nagyon rossz göszös malac” – olvashatjuk az egyik mesében. A szójegyzékben a ’göszös’ kifejezésre a ’göthös’ szó szerepel magyarázatként. Az ilyen kommentárral nem megy sokra az ember.

A mesélő ember című kötetben bosszantóan sok az elírás, a gépelési hiba. Az olvasó előbb-utóbb hozzászokik, hogy az ’e’ betűk rendszeresen kimaradnak bizonyos szavakból.

Nem említette meg sem a szerző, sem a kiadó, hogy a könyv borítójának belsején a Ludasi-tó egykori térképe, hátul pedig egy részlete látható.

Persze ezek csak apróbb hiányosságok; Raffai Judit könyve elismerésre méltó, mivel egy mesemondó ember teljes repertoárját bemutatva és egy módszeres, újdonságokat hozó vizsgálatot alkalmazva folytatja a magyar népmesekutatás legszebb hagyományait.

AMBRUS Vilmos

LUDASI NÉPMESÉK NYOMÁBAN

Rézmonyos. Ludasi népmesék. Közzétette: Raffai Judit. Palics-Ludas Közvállalat, Szabadka, 2000

A meseszövegek összehasonlítása (nagyobb időközben gyűjtött szövegek esetében) képet ad(hat) az adott közösségről, amelyben ezek a mesék éltek/élnek. A mi vidékünkön erre példa Beszédes Valéria Kálmány Lajos után végzett szajáni gyűjtése. Ezt a gyakorlatot követi, élesíti újra Raffai Judit ludasi gyűjtése, amelynek egy része most kötetben is megjelent.

Ludason a hatvanas években kezdődött a módszeres mesegyűjtés az újvidéki Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének hallgatói révén. Harminc évvel később ezt a gyűjtést ismétli meg Raffai Judit, láthatóan attól vezérelve, hogy az újragyűjtés mennyire fontos a mesemondók és (főleg) a mesék szempontjából is.

Raffai mesemondói a Szűcs testvérek (László és Nándor), valamint Barát Erzsébet és Szalma Mária háztartásbeliek. A négy mesemondó szövegei közül legtöbb nem tiszta típus a MNK tipológiai meghatározása értelmében.

Szűcs László, kitől a legtöbb közölt mese ered, meséi megőrizték ugyan a hagyományozott szöveget, de ugyanakkor nagyon sok bennük az egyéni „alkotói tehetség”, gondoljunk csak a néhol már nyomdafestéket is alig tűrő káromkodásokra, amelyek más szövegekben is fel-felűnnek, vagy az olyan következetességekre, mint a *mögöszlek* és a *megeeszlek*, vagy hogy a Rézmonyos – rézszínű csördör – fia hol *táltos*, hol pedig *tátos*; ami természetesen nem a gyűjtő hibája, de szembetűnő. Ugyanakkor jó, hogy Raffai Judit lejegyzéseiben megmaradtak a tájszavak, de bizonyos tájszavak használata matematikus. A *Nap és Holdas paripa* című mesében például ez olvasható: „... azon a nyárfán volt háromszázhatvanöt rossz szoknya, minden rossz szoknyán vót háromszázhatvanöt zseb, minden zsebbe vót háromszázhatvanöt meséskönyv, abbú tanútam én ezt a meséket, egyet *elcsóréztam* (kiemelés S. V. Zs.) belőle ...” Természetesen a mese kezdőformulájából lehet *csórní* (ellopni), de *csórézni* már kevésbé, mert ennek jelentése: *hányni*. Ha viszont ezt az utóbbi kifejezést nem ilyen értelemben használják Ludason, akkor azt meg kellett volna jegyezni. Érdekes megfigyelni, hogy új, manapság használt szavak (stramm, feszt, kaja stb.) vagy olyan fordulatok, mint „ha felhívi magát” (telefonon?) is találhatók a ludasi mesék mai változataiban.

Ludason, írja többek között Raffai Judit, a „mesemondás célja a felnőttek szórakoztatása volt”. A mesemondás szigorúan kapcsolódott a társasmunkákhoz, s ezek végzése közben szolgált szórakoztatással, ahogy ez elsősorban Szűcs László meséiből érződik. De Raffai arról is ír, hogy idővel a ludasi népmese elvesztette ezt a funkcióját, s nem a